

Referenser

- Hall, Patrik, 2021. "Organisation", i Bringselius, Louise (red.), *Tillit och omdöme: perspektiv på tillitsbaserad styrning*. Lund: Studentlitteratur.
- Hall, Patrik, Leppänen, Vesa & Åkerström, Malin, 2019. *Mötesboken: tolkningar av arbetslivets sammanträden och rosévinsmingel*. Malmö: Egalité.
- Åkerström, Malin, 2019. "The merry-go-round of meetings: Embracing meetings in a Swedish youth care project", *Sociological Focus* 52(1), s. 50–64.

Schattenberg, Susanne, 2021. *Brezhnev: The Making of a Statesman*. London: I.B. Tauris.

Anmälan av Tony Ingesson

Efter Rysslands invasion av Ukraina den 24 februari 2022 och de återkommande referenserna till Sovjettiden som föregick denna, i synnerhet från Vladimir Putins håll, är en biografi över Leonid Brezjnev mer aktuell än på länge. Få livsöden är bättre lämpade att illustrera relationen mellan Ryssland och Ukraina under Sovjettiden än just Brezjnevs. Han föddes i Ukraina och växte upp under inbördeskriget och de av Stalin framkallade svältåren. Efter att ha deltagit i andra världskriget blev Brezjnev till sist Sovjetunionens längst sittande generalsekreterare, 1964–1982.

För de flesta är Leonid Brezjnev förmodligen förknippad med en era av sovjetisk stagnation, Pragvåren 1968 och möjligen invasionen av Afghanistan 1979. Schattenberg tillhandahåller en mer nyanserad skildring av både Brezjnev som person och det system han var en del av. Till skillnad från sina föregångare var Brezjnev inte någon eldig revolutionär i sin ungdom, och han deltog inte i inbördeskriget. Förvånansvärt nog målas en bild upp av en ung man med skådespelardrömmar, sprungen ur ett småborgerligt hem. I efterhand försökte den officiella historieskrivningen släta över detta och framställa honom som en äkta arbetare, men det faktum att Brezjnev före revolutionen fick en utbildning förbehållen barn till förmän, tjänstemän och chefer är talande.

Brezjnevs uppväxt i Ukraina var dock hård, då han och hans familj drabbades av inbördeskriget och svälten. Schattenberg lyfter fram att den blivande

Tony Ingesson är biträdande universitetslektor i underrättelseanalys vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.

E-post: tony.ingesson@svet.lu.se

generalsekreterarens passion för jakt förmodligen höll honom och hans familj vid liv, medan andra dukade under i svält.

Redan här har vi fått bekanta oss med två karaktärsdrag som Brezjnev skulle bära med sig resten av livet: skådespeleriet och jakten. Det förstnämnda gav honom förmågan att "bära en mask", som Schattenberg uttrycker det, medan det sistnämnda blev hans metod för att bygga relationer och utöva statsmannaskap. Brezjnevs jaktutflykter med Tito, Honecker, Kekkonen, Castro, m.fl. är väl dokumenterade. Snarare än aristokratins iscensatta spektakel var Brezjnevs jakter jordnära och okonstlade. I enkla jaktkläder, med var sitt gevär samt vodka, ville Brezjnev enligt Schattenberg framställa sig som en jämlike.

Stalin hade härskat med våldet och skräcken som metod, medan Chrusjtjov ständigt hotade med plötsliga omplaceringar och förödmjukelser. Brezjnev anammade enligt Schattenberg inget av detta, utan var snarare mån om att återupprätta de gamla partiritualerna och det kollektiva beslutsfattandet. När den karismatiska Chrusjtjov, som en gång hade gjort upp med Stalins tyranni, började bli allt mer nyckfull, egocentrerad och rentav sadistisk gentemot sina seniora partikamrater, var Brezjnev en av de som började förbereda en kupp för att avsätta honom. Schattenberg diskuterar de olika perspektiven på Brezjnevs roll i det hela, där det ena gör gällande att han spelade en mindre roll medan det andra lyfter fram honom som en av de drivande krafterna tillsammans med Nikolaj Podgornyj. En av de kanske mest intressanta passagera i skildringen av Chrusjtjovs fall är beskrivningen av hur Brezjnev ska ha drabbats av en förlamande skräck och blivit näst intill paralyserad när de avgörande besluten skulle fattas. Enligt KGB-chefen Vladimir Semitjastnyj, som var en av kuppmakarna, fick de släpa Brezjnev till telefonen för att få honom att lura tillbaka Chrusjtjov till Moskva och den förberedda fällan.

I skildringen av Brezjnevs gärning som generalsekreterare använder Schattenberg begreppet "scenario of power", myntat av historikern Richard S. Wortman. Stalins "scenario of power" hade varit att framställa sig som den outtröttlige försvararen mot horder av externa och interna fiender, som ständigt hotade den unga sovjetstaten och dess befolkning. Chrusjtjov däremot, hade ett "scenario of power" som byggde på hans roll som reformator och drivande gestalt i en förnyelse. Brezjnevs motsvarande "scenario of power" utgick från strävan att bygga tillit och se till folkets behov. Schattenberg målar upp ett porträtt av en generalsekreterare som, till skillnad från sina föregångare, var förlåtande gentemot sina tidigare rivaler och ständigt månade om att höja levnadsstandarden för Sovjetunionens folk. I synnerhet gällde detta den stora befolkningen på landsbygden, som hamnat i skymundan när Sovjetunionen fokuserat på industrialiseringen och arbetarna.

Brezjnevs erfarenheter som partitjänsteman, organisatör och arbetsledare lyfts också fram frekvent. Han hade upplevt kollektiviseringens mörka sidor, genomlidit Stalintidens utrensningar, och efter kriget varit med om att

återuppbygga det krigshärjade Moldavien såväl som den storskaliga moderniseringen av jordbruket i Kazakstan. Gång på gång försöker Schattenberg visa hur effektiv och samtidigt human (åtminstone i relation till sina partikollegor) Brezjnev var under sina formativa år. När han sedan befann sig i maktens innersta krets upptäckte han att det inte längre var så lätt att åstadkomma resultat. Efterhand som den ekonomiska utvecklingen stagnerade ser vi hur Brezjnevs oförmåga att acceptera bristerna i det system som format honom leder till allt mer fruktlösa försök att bryta trenden. De ständiga uppmaningarna till kadern om att fördubbla sina ansträngningar, kombinerat med fördömanden av de som låtit sig korrumpas, blir allt mer mekaniska och innehållslösa.

Brezjnevs egen roll i nepotismen, där hans följeslagare sedan ungdomen i Ukraina ständigt belönas och följer honom på hans väg mot toppen, förklaras som en bieffekt av vad som en gång varit en överlevnadsstrategi. För att klara sig igenom Stalintidens terror byggde Brezjnev upp ett nätverk av personer som kunde lita på varandra, och som förblev varandra lojala livet ut. Denna impuls att knyta personer till sig, för att senare belöna dem, utgör enligt detta synsätt ett arv från en mörk historia, som vare sig Brezjnev eller hans samtida lyckades bryta med.

Schattenbergs biografi når sin höjdpunkt 1973, då Brezjnev fortfarande är vid god vigör och har lyckats bygga broar till väst genom sina personliga relationer med Willy Brandt, Georges Pompidou och Richard Nixon. Avspänningspolitiken framställs här som en genuin strävan från Brezjnevs sida. Generalsekreteraren har inte glömt de traumatiska syner han upplevt under kriget, och hans viktigaste utrikespolitiska mål är att undvika ett nytt krig. När så Brandt och Nixon tvingas bort från makten av sina respektive skandaler, medan Pompidou avlider, raseras Brezjnevs utrikespolitiska livsverk precis när det börjat ge frukt. Medan Brezjnevs hälsa snabbt börjar försämras på grund av hans tilltagande tablettmissbruk misslyckas han med att bygga samma hjärtliga relationer till Brandts, Pompidous och Nixons efterträdare. Särskilt intressant är det att se hur obegriplig Carter framstår ur Brezjnevs perspektiv, i synnerhet Carters fokus på mänskliga rättigheter och hans ovilja att kompromissa. För Brezjnev signalerar detta en ny era av ideologiskt präglad utrikespolitik och fientlighet, långt före Reaganåren.

Den allt mer sjuklige Brezjnev drar sig tillbaka i allt större utsträckning, dock utan att frånsäga sig makten. Enligt Schattenberg är det med tiden andra som i praktiken fattar de viktiga besluten, medan Brezjnev själv med nöd och näppe kan läsa innantill från manuskript som placeras i hans händer under toppmöten. Ansvar för det kanske mörkaste kapitlet i Brezjnevs eftermäle, invasionen av Afghanistan 1979, läggs av Schattenberg på en trojka bestående av utrikesministern Gromyko, KGB-chefen Andropov och försvarsministern Ustinov.

Historien om Brezjnev är också historien om Sovjetunionen. Traumat efter Stalin, svälten och kriget sätter spår som aldrig försvinner. I centrum

står en man som inte förefaller vara någon slug maktspelare eller kallhamrad apparatjåk, utan snarare en förvånansvärt bräcklig drömmare som sugts in i Kremls innersta kretsar. Det är svårt att inte känna sympati med den åldrande generalsekreteraren, som helst av allt verkar vilja att hans folk ska få åtnjuta fred och en dräglig levnadsstandard. Schattenbergs porträtt av generalsekreteraren som mer än någon annan präglade Sovjetunionen under kalla kriget är tveklöst generöst. Brezjnev framställs konsekvent på ett sympatiskt sätt, de mer kontroversiella besluten tillskrivs överlag andra aktörer. Medan Brezjnev enligt Schattenberg endast motvilligt och som en sista utväg godkände invasionen av Tjeckoslovakien 1968 framställs han som i princip utan skuld för invasionen av Afghanistan 1979. Enligt detta synsätt är det Brezjnevs vurm för kollektivt beslutsfattande som reducerar hans personliga ansvar. På ett liknande sätt hålls Brezjnev inte personligt ansvarig för Sovjetunionens stagnation, utom i det avseendet att hans oförmåga att förhålla sig kritisk till det system han ingick i blir en bidragande faktor. KGB:s repression tillskrivs Andropov med flera, som Brezjnev låter hållas för att bevara samförståndet i de högsta beslutande organen. Det är lätt att få intrycket att Schattenberg kommit alltför nära sitt studieobjekt, att hennes sympati med människan Brezjnev gjort henne alltför förlåtande och urskuldande.

Brezjnev var i egenskap av generalsekreterare under så lång tid en av efterkrigstidens viktigaste beslutsfattare. Schattenberg har producerat ett viktigt och väl underbyggt bidrag till vår förståelse av såväl Brezjnev som Sovjetunionen under kalla kriget. Tonen är mer återhållsam och akademisk än många andra biografier, vilket stärker trovärdigheten i framställningen. Schattenberg tummar heller inte på historikerns minutiösa redovisning av källmaterialet. Detta gör *Brezhnev: The Making of a Statesman* användbar även för den som möjligen gör en mindre välvillig tolkning av Brezjnev. Samtidigt är det värmen i skildringen och de små inslagen av humor som gör boken till givande läsning även för den som inte har ett rent forskningsmässigt intresse av Sovjetunionens historia. Att läsa om Brezjnevs halsbrytande bilturer när generalsekreteraren själv tog ratten och entusiastiskt körde iväg i vådlig fart med diverse dignitärer (inklusive vid ett tillfälle självaste Nixon) är onekligen underhållande.

Brezjnev var inte bara en representant för den sovjetiska repressionen, i egenskap av en av Sovjetunionens högsta beslutsfattare under lång tid måste han ses som en av de ansvariga för dess förbrytelser. Det finns påtagliga likheter mellan den Sovjetledda invasionen av Tjeckoslovakien 1968 och det som pågår i Ukraina 2022, även om den förstnämnda var relativt oblodig i jämförelse. Samtidigt är det svårt att inte få intrycket att Brezjnev hade betydligt mer aversion mot krig och militära vågspel än den ryska ledningen 2022 (även om det sovjetiska militära stödet till exempelvis Vietnam och Angola lyser med sin frånvaro i Schattenbergs skildring). Det sammantagna intrycket lämnar läsaren med många obesvarade frågor, inte minst när det kommer till Brezjnev som

person och beslutsfattare. Hur kan vi förena bilden av den försiktige, gladlynte och fredsälskande tjänstemannen med övergreppet mot Tjeckoslovakien och KGB:s omfattande repression? Samtidigt kan detta ses som en av bokens styrkor: snarare än att ge enkla svar målar den upp ett komplicerat porträtt. Det blir i slutändan upp till läsaren att vända och vrida på perspektiven. Således fungerar Schattenbergs biografi utmärkt för såväl akademiska syften som för mer allmän förkovran.

**Lidén, Anders, 2021. *Diplomati i praktiken*.
Stockholm: Carlssons Bokförlag.**

Anmälan av Christer Jönsson

Litteraturen kring diplomati har traditionellt härrört antingen från diplomater eller från subdisciplinen diplomatisk historia. Samhällsvetenskapliga forskare visade däremot under lång tid mindre intresse för diplomati. Varken diplomater eller diplomatiska historiker var inriktade på generaliseringar eller teoretiserande. Diplomaterna redovisade erfarenheter från fältet under sin aktiva karriär, och historikerna studerade specifika perioder i diplomatins utveckling eller enskilda länders diplomati.

Under de senaste decennierna har detta förändrats. Samhällsvetare med teoretiska ambitioner har i ökande grad kommit att intressera sig för diplomati (se Jönsson 2022) och ett flertal ”handböcker” har försökt sammanfatta forskningen av generaliserande karaktär.¹ Bland författarna finns både teoretiker och praktiker. Tyska *Stiftung Wissenschaft und Politik* sammanförde under 2016–18 en samling praktiker och forskare från flera länder att gemensamt reflektera över ”diplomacy in the 21st century” (Stanzel 2019).

Denna internationella trend har inte fått genomslag i Sverige. Den svenskspråkiga litteraturen kring diplomati är till övervägande delen skriven av diplomater, och kontakterna mellan praktiker och forskare är föga utvecklade.

1 Exempelvis McKercher 2022; Cooper, Heine & Thakur 2013; Constantinou, Kerr & Sharp 2016.